

СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІКИ РФ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОТРЕБ ДЕРЖАВИ

Автор:

Валентин Бадрак, директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння

Незважаючи на низку наявних висновків і прогнозів фахівців щодо системної слабкості, деградації економіки РФ, а також неготовності самої Росії вести довготривалу війну на виснаження, реалії демонструють здатність Кремля не тільки продовжувати війну, але й нарощувати військовий потенціал. Це вимагає удосконалення підходів до аналізу з акцентами на визначення найбільш небезпечних для України і світу резервів країни-агресорки.

Щодо визначення стану економіки РФ існує низка маркерів та показників (в тому числі прихованих), які потребують узагальнення та вивчення. До ключових висновків пропонується віднести передусім фактори впливу на економіку РФ у частині її підживлення, та особливо ті, які зусиллями світового співтовариства здатні редукувати, або навіть звести нанівець. Пошуку головних джерел Москви для фінансування війни та шляхів їх нівелювання присвячена ця робота.

На перший погляд, економіка Росії відчутно хитається, є ознаки зменшення деяких критичних (для війни) виробництв, зниження рівня технологічності озброєнь та підготовленості майже усього, залученого до війни людського ресурсу (тут йдеться не про демотивацію воювати значної частини росіян, а про відчутне зниження навичок фахівців різного функціоналу, очевидно внаслідок різкого підвищення дефіциту) та інші показники, які варто розглянути детальніше.

З іншого боку, РФ демонструє перебудову економічної, соціальної, психологічної та усіх інших складових людського буття під потреби великої довготривалої війни, при цьому результативність цієї перебудови визнається різними професійними інституціями та профільними організаціями. Суперечливість цих висновків щодо Росії спонукає до аналітичного співставлення максимальної кількості достовірних показників, які можуть слугувати маркерами та дозволять визначити рівень стійкості економіки країни.

У цьому контексті варто згадати деякі висновки, зокрема, аналітиків Центру стратегічних та міжнародних досліджень (CSIS), що РФ готова до сценарію затяжної війни та може атакувати країни НАТО в найближчі два-вісім років. Серед іншого, в CSIS наголошують: *Росія зазнала приголомшливих втрат в Україні, але «майже повністю відновила військову структуру» до довоєнного рівня завдяки національній мобілізації та воєнній економіці, яку підтримували Китай, Іран і Північна Корея.* Однак, спробуємо визначити маркери та рівень їх впливу.

Загальні оцінки стану економіки РФ на тлі витрат на війну.

У травневому звіті Київської школи економіки можна знайти обґрунтовані висновки профільних фахівців, що «Росія навряд чи постане перед серйозними обмеженнями в поточному економічному середовищі», а можливості фінансувати війну проти України в неї покращуються. Як і раніше, економічною опорою Росії залишаються прибутки від реалізації на світовому ринку нафти і нафтопродуктів. Фахівці КШЕ оцінили поточну ситуацію як таку, що сприяє зростанню цих прибутків, а упродовж перших 4-х місяців 2024 року порівняно з 2023 роком ці доходи зросли на 22%. Згадані економісти визначили й причини економічної стабільності РФ: зростання цін на нафту на світовому ринку (в квітні барель нафти Brent в середньому коштував 90 доларів) та слабкість і недовіра санкцій проти російського нафтового експорту. В результаті надходження до бюджету РФ від нафтогазового експорту зросли на 82%. *І отже стан економіки та його річні перспективи дозволяють впевнено фінансувати війну, нарощувати військовий потенціал та піднімати ставки у шантажу Заходу.*

Економісти констатують, що Захід програв РФ енергетичні санкції. У 2022 році російський експорт сягнув 591 млрд доларів та досяг рекордного показника за всю історію РФ. За першу половину 2023 року експорт РФ упав до 206 млрд доларів порівняно з 306 млрд доларів за цей же період 2022 року – на 30%. Але санкції лише позбавили РФ надприбутків і повернули до рівня 2021 року. В цілому російські нафтові потоки просто перетекли в Китай, Індію, ОАЕ та Туреччину. Хоча варто додати, що ще в 2023 році й сама Європа повністю не відмовилася від енергоносіїв РФ – нафта йшла через одну гілку трубопроводу «Дружба», а імпорт газу – і трубопровідного, і скрапленого, – навіть збільшився.

Хоча економічні аналітики помітили один вагомий нюанс: РФ стала експортувати більше нафти і значно менше товарів з високою доданою вартістю, наприклад, автомобілів, залізничного транспорту, меблів. Це, на думку фахівців, з часом позначиться на конкурентоспроможності російської економіки та зробить її більш залежною від цін на сировину. А для світу це чіткий сигнал: приборкати Росію можна потужними механізмами впливу саме на експорт енергоносіїв. *В цілому ж для зупинки*

агресії Кремля потрібен жорсткий удар по валютних надходженнях – цього до червня 2024 року досягти не вдалося.

Призначення у травні 2024 року посаду міністра оборони РФ Андрія Белоусова, якого вважають економістом-прихильником жорсткого державного регулювання економіки, опосередковано свідчить про недостатність фінансових ресурсів та фактичний перехід до тотального контролю і повного підпорядкування економіки війні. Очільник Кремля цим рішенням продемонстрував піклування не стільки про 2024 рік, скільки побоювання за 2025 рік і подальші перспективи – це було зроблено на тлі початку перегляду західної санкційної політики по відношенню насамперед до РФ і Китаю. У виступі перед Думою новий міністр прямо заявив про намір посилити контроль над цінами на озброєння та виробництвом і розробками, а також над витратами на капітальне будівництво. Важливо прийняти до уваги, що питання контролю цін на озброєння та його розробки в РФ за часів Путіна з'являється вперше. Серед іншого, це не тільки недостатність самого озброєння, але й незадоволення його якістю, а також результатами поточних розробок із грандіозними фінансовими витратами.

Визначення замовником ціни на ОВТ та примус до виконання замовника – це фахівці визначають плановою економікою радянського типу, що навіть в професійних колах самої РФ називають вкрай небезпечним. Однак влада здатна застосовувати вже створений важіль – у вересні 2022 року у РФ введено 10-річні покарання у ВПК за невиконання, порушення умов контракту та навіть відмову в його виконанні. Також ці заходи мають знизити рівень корупції, який останніми роками був захмарним (про це, серед іншого, свідчать і арешти топ-військових у 2024 році).

Оскільки Белоусов заявив також про «забезпечення повноцінної інтеграції економіки збройних сил у загальну економіку країни», стає зрозуміло: карний апарат він планує задіяти проти пересічних громадян країни. Це дієвий радянсько-сталінський принцип, і стійкість людського ресурсу, хоч і безпосередньо не відноситься до стану економіки, однак має тут враховуватися через прямий вплив на здатність держави вести війну та підтримувати військові спроможності за умов безпрецедентного падіння рівня життя й збільшення ризиків загибелі на війні. І цей поріг стійкості в РФ надзвичайно високий, принаймні в кілька разів вище, ніж у демократичних суспільствах західних демократій. Тому висновок Міжнародного валютного фонду (у травні 2024; за останні 10 років ВВП на душу населення РФ, за даними МВФ, скоротився на 16%), що у найближчі роки Росія впаде нижче Туркменістану за рівнем життя, можна не приймати до уваги та не вважати критичним критерієм. ***Тож в РФ існує значний резерв у підтримці економіки за рахунок утисків населення.***

Завдяки означеному стало можливим різке зростання загальних витрат на утримання та значне збільшення армії. На розширеній колегії Міноборони РФ в грудні 2022 року

було оголошено про збільшення у ЗС РФ чисельності військовослужбовців з 1,15 млн до 1,5 млн осіб, з яких 695,0 тисяч мають бути контрактниками. В результаті в РФ лише станом на жовтень 2023 року було створено не менше ніж 123 нові військові частини. Дослідники з Conflict Intelligence Team наголошували, що їх реальна кількість може бути ще більшою.

Президент РФ Путін в грудні 2023 року під час своєї так званої “прямої лінії” заявив, що чисельність російських військ “у зоні проведення бойових дій проти України” сягає 617 тисяч осіб. До того ж, 1 грудня Путін збільшив на 170 000 посад чисельність ОЗУ ЗС РФ і довів його до 2 209 130 посад, з котрих 1 320 000 – військовослужбовці. Усі ці заходи свідчать не просто про шалене зростання військових витрат, але про впевнений курс на довготривалу, виснажливу війну. Вже в червні 2024 року диктатор РФ повідомив, що на території України воює майже 700 тисяч російських військовослужбовців.

Згідно з даними нового міністра оборони А. Белоусова, «оборонні витрати перевищили вже 6,7% ВВП країни». Тобто, якщо за Росстатом ВВП РФ складає близько 2,24 трильйони доларів, то **РФ витрачає на війну 150 млрд доларів**. Варто згадати, що на 2024 рік в графі «Оборона та безпека» у РФ офіційно виділено рекордні 121 млрд доларів, що складає третину всіх витрат країни. Але є ще й приховані витрати.

Не дивно, що на 2024 рік сплановано витратити на 70% більше, ніж в 2023 році. Є приблизні підрахунки, які свідчать, що у 2023 році РФ було витрачено 23,4 млрд доларів на грошове забезпечення (зарплату) військових та 31 млрд доларів компенсацій пораненим та родинам загиблих. Тобто, в цілому у 2023 році було витрачено приблизно 53,5 млрд доларів тільки на «військові соціальні видатки», при тому, що у 2024 році на усі «Вооруженные силы РФ» закладено 33,5 млрд доларів. Це якраз про приховані витрати на війну, які продовжують стрімко зростати. Крім того, РФ в 2024 році ретельно приховала реальне співвідношення витрат на армію та МВС у статтю «Другие вопросы в области нацобороны». Цю статтю збільшили в 11 разів порівняно з 2023 роком. Підрахунки спеціалістів свідчать, що сумарно на силові структури в 2024 році буде витрачено майже 40% бюджету.

Цікаво, що проєкти бюджетів на 2025 і 2026 роки передбачають приблизно такі ж витрати, як і на 2024 рік (бюджет РФ на 2024 рік передбачає 412,5 млрд доларів державних витрат і дефіцит бюджету в розмірі 9,25 млрд доларів). Це 387,9 млрд доларів і 400,4 млрд доларів) відповідно. І це є чітким свідченням намірів Кремль продовжити виснажливу, тривалу війну в Україні.

У РФ настав етап, коли усе підпорядковано военній економіці, тобто підтримці війни. Не зайвим буде звернути увагу на висловлення з цього приводу російського опозиціонера Іллі Пономарьова (15 червня 2024 року): «Путін призначає на посаду

прем'єр-міністра завжди когось із технократів, бо він розуміє, що потрібна там компетентна людина, яка керує економікою. Він навіть і міністра оборони призначив з тієї самої породи». І питання не в тому, що в червні 2024 року економіка РФ має значний запас міцності. А в тому, що це одночасно найбільш слабка ланка чинного режиму. Передусім негативно впливати на стан економіки РФ може російська корупція, очевидна технологічна деградація ВПК, а також креативність української армії та вчасні рішення західних союзників України. У 2024 році партнери України не тільки розширили опції постачання озброєнь (до немолодих, але ще дієвих балістичних ракет та літаків західного виробництва), але й переглядають санкційну політику. ***І хоч ці західні озброєння не забезпечать революційних проривів Сил оборони, вони значно збільшують стійкість України й відкривають «вікно можливостей» у створенні української зброї та зброї спільної – в межах ВТС.***

Особливості міжнародної торгівлі РФ та слабкість санкцій.

Звісно, найбільш вагомий козир РФ – нафта та газ. Але існує ще ціла низка прибуткових галузей. Тим більше, не всі російські товари потрапили під санкції.

Крім цивільних та продовольчих товарів, є низка винятків: платина, кольорові метали, алмази, деякі продукти зі сталі. Усе це досі купують західні країни, здебільшого ЄС. Підрахунки у вересні 2023 року свідчили, що РФ щорічно заробляє на такій продукції майже 22 млрд доларів. Запровадження пізніше ембарго щодо алмазів не дуже знизить цю статтю прибутків, оскільки їх річна частка складала близько 1,5 млрд доларів. У той ж час, мідь, алюміній, нікель та платина разом склали 14,5 млрд доларів.

Західні фірми закупили металевий титан на сотню мільйонів доларів у російській компанії «ВСМПО-АВИСМА» вже після 24 лютого 2022 року. Титан життєво важливий у виробництві як комерційних, так і військових літаків. У зв'язку з цим «ВСМПО-АВИСМА» не потрапило під санкції США чи ЄС; їх ввели тільки Україна і Канада. У вересні 2023 року Мінторгівлі США, нарешті, ввело експортний контроль щодо ВСМПО. Однак йдеться про заборону експорту товарів російським компаніям, а не їх титан у США.

У 2022 році ВСМПО експортував близько 15 тис. тонн титану на суму 370 мільйонів доларів, а список покупців очолювали Німеччина, Франція, США та Велика Британія. Дані за 2023 рік обмежені – в базах даних присутні не всі транзакції між ВСМПО і західними фірмами. Однак відстежені операції дають суму в 345 мільйонів доларів.

Поставки російського титану тільки в Airbus в 2022 році збільшилися до 24 мільйонів доларів. Об'єм закупок в порівнянні з попереднім роком виріс на 940%. Група Safran

(виробництво двигунів і шасі) в тому ж році збільшила закупівлі продукції ВСМПО на 8,6 мільйонів доларів – до 20 мільйонів доларів. Імпорт уральського титану в Rolls-Royce склав 6,7 мільйонів доларів (у 2021 році тільки 5 мільйонів доларів). Загроза закрити експорт титану – сильний «кнут» для Москви. Однак застосувати його не наважуються.

Багато країн залежать від російської атомної енергетики та ядерного палива. Настільки, що зв'язки не перервалися і в 2024 році. Наприклад, «Росатом» без проблем займався в Туреччині будівництвом АЕС, а навіть у березні 2024 року «Росатом» спільно із французькою державною компанією Framatome працювали над виробництвом ядерного палива. Йшлося про забезпечення реакторів, які виробляють електроенергію для 100 мільйонів жителів Східної Європи: Болгарія, Чехія, Угорщина та Словаччина досі використовують російські технології. Виробництво пропонували організувати на заводі Framatome в Лінгені (ФРН). У 2023 році Framatome створила спільне підприємство з російською компанією «ТВЕЛ» (дочірня компанія «Росатому») та є найбільшим у світі постачальником ядерного палива.

Хоча західні країни у більшості відмовилися від російських енергоносіїв, але відмова не була тотальною. Повільність рішень Заходу забезпечила перехід до нових покупців, зокрема Індії, Китаю, Туреччини. Наприклад, Індія в 2023 році кожного дня купувала по два мільйони барелів. З метою впливу західні лідери намагалися обмежити ціни – шляхом санкцій проти перевізників. До 2022 року 80% нафти і 90% нафтопродуктів з Росії експортувалися танкерами компаній з ЄС, з G7 або ж Норвегії. Реакція Росії полягала у скупці танкерів, щоб не залежати від західних судновласників і страхових компаній. Фахівці вказують на «тіньовий флот» у більше тисячі кораблів – більше половини нафтового експорту РФ перевозилося цим флотом, зареєстрованим в Габоні, Палау та Панамі. У четвертому кварталі 2023 року 98% нафти експортувалося з Росії з порушенням обмеження ціни.

Наприкінці 2023 року та на початку 2024 року США запровадили санкції проти судновласників і конкретних танкерів, що перевозили російську нафту. Так, під санкції потрапила російська компанія «Совкомфлот», і її чотири десятки танкерів тривалий час дрейфували порожніми у морі. Однак це лише свідчення позиційної війни, яку Москві досі вдавалося вигравати.

Варто відзначити, що в рамках перегляду санкційної політики США та їх союзники почали удосконалювати систему впливів на РФ. Наприклад, Московська біржа була вимушено оголосити про припинення торгівлі долларом та євро через запровадження нових санкцій Мінфіном США у червні 2024 року. Слідом за США і Велика Британія запровадила санкції проти Московської біржі, Національного клірингового центру та Національного розрахункового депозитарію, повідомляється на сайті британського уряду.

Ще одна позиція – наявність на ринку РФ потужних гравців великого бізнесу. Наприклад, лише австрійський банк Райффайзен у 2022 році сплатив у бюджет РФ 560 млн євро. Значна частина від цієї суми могла піти на закупівлю ракет або виплату зарплат російським військовим. Фахівці підраховали, що податків міжнародних компаній, які залишаються в Росії сплачується 18 мільярдів доларів на рік, що може вистачити для повного фінансування двох місяців війни в Україні (<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/23/701487/>).

Фахівці наводять приклад, коли угорський банк OTP та австрійський Райффайзен видають пільгові позики військовим та кредитні канікули, мотивуючи їх на війну. А французька мережа супермаркетів Auchan постачала на фронт продукти російським військовим. У свою чергу, американська Schlumberger обслуговувала російські родовища з нафтою та газом. Бізнес багатьох західних компаній в Росії залишився безкарним.

Вплив іноземних партнерів РФ.

“Комерційний потенціал Азії допомагає підтримувати військову економіку Росії”, – писало видання The Economist у розпал континентальної війни.

Немає сумніву, що підтримка путінського режиму в РФ Китаєм має стратегічне та визначальне значення. Навіть невеликі коливання цієї підтримки викликають істеріку в РФ. Так, зокрема, було після введення Китаєм обмежень грошових переказів з РФ у травні 2024 року – внаслідок побоювання вторинних санкцій США та ЄС.

Санкційна політика Заходу, спрямована на партнерів РФ, почала повільно удосконалюватися лише з осені 2023 року. Увага була переважно спрямована на Китай, однак діями США тоді вибірково.

2 листопада Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) Мінфіну США запровадило нові санкції проти сотень фізичних та юридичних осіб у Росії, Китаї, Туреччині та Об'єднаних Арабських Еміратах, які були причетні до виробництва російської зброї, яка використовується проти України.

У грудні 2024 року Мінторгівлі США і Мінпромисловості Японії домовилися відрізати Китай від потужних напівпровідникових технологій. Сполучені Штати вже наклали санкції на понад сотню китайських організацій, причетних до торгівлі з Росією товарами подвійного призначення і посилили експортний контроль, аби така продукція не потрапляла до РФ.

ЄС у 2024 році почав запроваджувати обмеження та виводити високотехнологічні компанії з Китаю. Вперше ЄС підійшов до санкцій проти китайських компаній саме за

їхню допомогу Росії, а в червні союз впритул підійшов до запровадження додаткових мит до 25% на китайські електромобілі.

Велика Британія з початку 2024 року припинила продажі напівпровідників Китаю, а ще раніше кілька країн, включаючи США, Нідерланди та Японію, домовилися співпрацювати, щоб обмежити доступ Китаю до високотехнологічних напівпровідникових технологій.

Тому намір Китаю у питаннях виробництва зброї орієнтуватися на власні повні цикли є, скоріше, наслідком невдач у зовнішній політиці, ніж свідомим рішенням, орієнтованим на здобуття певних переваг у майбутньому.

Нарешті, у червні 2024 року заступник міністра фінансів США Воллі Адейемо, який в американському уряді відповідальний за санкції, зазначив, що російська розвідка по всьому світу шукає компоненти для військового виробництва. Зокрема, йдеться про мікроелектроніку та мікрочипи для ракет та дронів. Більшість із товарів подвійного призначення для свого ОПК Росії вдається знайти в Китаї. За словами Адейемо, Росія здатна виробляти зброю у необхідних їй масштабах для війни проти України лише тому, що вона отримує товари подвійного призначення з Китаю. Скоріш за все, це значне перебільшення (нижче надаватимуться підтвердження), але ця заява стала підставою для заклику, що США та європейські союзники мають поставити головного партнера РФ – Китай – перед вибором: підтримувати економічні відносини із західним світом, чи продавати товари подвійного призначення Росії. «Компанії та особи в Китаї, які продають ці товари Росії, повинні зробити вибір: або вести бізнес із нашим союзом, який представляє 50% світової економіки, або вони можуть продовжувати вести бізнес з російським військовим комплексом», – заявив заступник глави Мінфіну США. Це означає тільки те, що США вперше з початку широкомасштабного вторгнення пішли у відверту атаку (у практичній площині) та зажадали спільних з Європою дій. КНР до червня 2024 року не стикався з таким рівнем тиску, який був доповнений НАТО. А саме, Генсек Альянсу Єнс Столтенберг одразу після завершення саміту миру в Швейцарії повідомив про консультації всередині блоку щодо приведення ядерного арсеналу у бойову готовність – він особливо підкреслив зростання загрози не тільки з боку Росії, але й від Китаю. Це нові, більш жорсткі спроби західного блоку примусити КНР відмовитися від підтримки Кремля. Влітку 2024 року позиції Пекіну виглядали надто потужними, щоб можна було примусити змінити його курс. Однак консолідовані дії Заходу можуть досягти позиційного успіху.

Так само, як і щодо Ірану – останній хоч і здійснював постачання Москві безпілотників, таки утримався від передачі балістичних ракет. На умовах анонімності в українській військовій розвідці у червні 2024 року висловлювали переконання, що Іран, як і Китай, не вдаватиметься до прямих поставок зброї.

Однак ще одним крупним та непрогнозованим партнером РФ з 2023 року стала КНДР. Згідно з Міноборони Південної Кореї, станом на червень 2024 року щонайменше десять тисяч морських контейнерів, які вирушили з Північної Кореї до Росії. У цих контейнерах може міститися до 4,8 мільйона артилерійських снарядів. Крім того, Північна Корея передала Росії також десятки балістичних ракет для використання у війні проти України. В обмін на боєприпаси РФ передала Північній Кореї технології, які допоможуть їй розгорнути мережу супутників-шпигунів, а також звичайні озброєння, такі як танки й літаки.

В ГУР Міноборони уточнили, що станом на червень 2024 року КНДР зокрема передала Росії близько 900 тисяч 122 мм боєприпасів, близько 700 тисяч 152 мм, близько 100 тисяч 122 мм боєприпасів для РСЗВ, до 2,6 мільйонів 120 мм мін та до 2,3 мільйонів 82 мм мін. Орієнтовна загальна цифра отриманого противником – до 6,6 мільйонів різних типів боєприпасів, серед яких передусім велика кількість мін.

Альтернативним шляхом Москви став пошук нових можливостей реекспорту через країни, що підтримують партнерство. ***Бізнес-середовище в Росії виявилось достатньо стійким для таких обладок.*** Наприклад, наявні склади та налагоджена логістика в Казахстані дозволила ввозити в Росію в тому числі і заборонені товари. ***Ті ж компоненти мікроелектроніки постачалися ВПК РФ через Туреччину, Китай, Киргизстан, Казахстан, Узбекистан.***

В 2023 році західні медіа вказували, що Казахстан та Вірменія закуповують мікроелектроніку, і потім це потрапляє в Росію. Йдеться не підтримку поставок урядами таких країн, а про приховане використання приватних компаній, цивільних підприємств, що дозволяє це робити. У квітні 2023 року The New York Times з посиланнями на різноманітні джерела стверджувала, що, наприклад, Вірменія в 2022 році імпортувала на 515% більше чіпів і процесорів зі США і на 212% більше з ЄС, ніж в 2021 році. Потім 97% цієї продукції експортувала в Росію, тобто відбувався такий реекспорт, і американська сторона про це дізналася. Так само йшлося і про інші країни. Німецьке видання Der Spiegel повідомило, що відбувся бум продажу товарів у сусідні з РФ країни, і видання натякало на обхід санкцій.

У травні 2023 року G7 мала розглянути можливість запровадження тотальної заборони експорту до РФ, але в останній момент країни «Сімки» відмовилися розглядати це питання.

Вторинні санкції з боку США мали мінливий успіх. Наприклад, Індія через побоювання вторинних санкцій відклала на кілька років питання імпорту з російських систем С-400 «Триумф». Але при цьому постачала Росії необхідні їй ВПК підшипники, мотивуючи, що це – невійськова продукція.

Ще один формат підтримки війни – відкликання, відкуп чи обмін озброєнь у деяких країн світу. Наприклад, аналітики з Ukraine Weapons Tracker довели, що Росія застосовує 120-мм артилерійські міни з М'янми. Більшість маркувань на боєприпасах була стерта, проте міни 120ER змогли ідентифікувати завдяки характерній формі хвостовиків, залишковому маркуванню та підривникам. У свою чергу, в 2022 році стало відомо, що Повітряні сили М'янми прийняли перші два російські винищувачі Су-30СМЭ.

У цілому, можна зробити висновки, що з другої половини 2023 року США на їх союзники в Європі почали поступовий наступ на міжнародній арені, а усі цілі цього наступу спрямовувалися на послаблення економіки партнерів РФ та й самої Росії. З'явилися ознаки, що подальше нарощування цих зусиль здатне призвести до більш вагомих результатів, ніж західний блок мав у 2022-2023 роках. Нова хвиля тиску з боку Заходу виявилася набагато вищою, ніж раніше, – влітку 2024 року вона почала набирати силу.

Висновки та рекомендації

РФ станом на червень 2024 року має такий стан економіки, який дозволяє не лише вести витратну війну у 2024 році, але й готуватися до масштабних військових кампаній у 2025 та 2026 роках, які можуть включати стратегічні наступальні операції. Головні негативні явища в РФ мають відображення на рівні життя населення та поступовому зниженні технологічного рівня практично усіх типів озброєнь. Водночас «людський ресурс» має значний запас міцності, який дозволяє за рахунок прихованої мобілізації компенсувати відсутність технологічних переваг над озброєннями західного виробництва.

Росії вдалося вже до кінця 2022 року поставити свій ВПК на воєнні рейки. При чому фактично відбувся перезапуск й перебудова усієї економіки під довготривалу війну. Це вдалося, передусім, за рахунок повільності введення та слабкості за змістом західних санкцій, відсутністю потужного міжнародного контролю за їх виконанням та недостатності санкцій як механізму стримування.

При цьому в цілому західні санкції виявилися менш рішучими та такими, що містять чимало компромісів. Авторитарний режим у РФ мав час і можливості на оперативне реагування та пристосування до санкцій; адаптаційні можливості Росії недооцінювали. Захід досі побоюється негативних наслідків від жорстких санкцій, а намір країн G7 розглянути в травні 2023 року можливість повної заборони експорту в РФ (окрім продуктів харчування та медичних препаратів) відклали на невизначений термін. Однак західні лідери, здається, почали усвідомлювати, що затягування складних рішень призводить до виграшу Росії, в тому числі й за рахунок більш швидкої

мобілізації промислових потужностей. Загалом у переведенні ОПК на рівень потреб новітньої війни РФ випереджає держави західного блоку на 1,5-2 роки.

Важливим фактором впливу на економіку РФ мав перегляд з боку США, Великої Британії та ЄС засад санкційної політики та запровадження з листопада-грудня вдосконаленого механізму впливу на РФ, в тому числі, шляхом спільних зусиль у напрямку економічного стримування та політичного балансування по відношенню до найближчих союзників РФ – Китаю та Ірану. В другу чергу, варто відзначити певні успіхи у створенні впливів на партнерів РФ другого плану – Туреччину (через відновлення ВТС та зокрема програми модернізації F-16), Індію (через сприяння перетворення Індії на центр виробництва мікроелектроніки та розгортання спільних виробництв, зокрема, американських бронетранспортерів Stryker останнього покоління за відмови від російської бронетехніки), Саудівську Аравію (через політичні домовленості та преференції) та деякі інші країни.

США та союзники розширили й санкційний тиск безпосередньо на РФ, використовуючи нові та креативні механізми, як то блокування танкерного флоту або запровадження санкцій проти Московської біржі.

Саме активність Заходу, у першу чергу США, але також Великої Британії та країн ЄС, на тлі зростання внутрішньої корупції у секторі безпеки й оборони РФ спровокувало зміну міністра оборони РФ і призначення у травні 2024 року на цю посаду А. Белоусова. Це свідчить про намір і бажання очільника Кремля максимально удосконалити систему, «вичистити» її від хоча б найбільш зухвалої корупції та остаточно налаштувати державу на затяжну війну – таку, щоб забезпечувала поступове виснаження й руйнування України, та не дозволяло Заходу грати на випередження. Нині Белоусов вже розпочав ретельну та кропітку роботу з ВПК – з вивчення потенціалу як технологічних удосконалень збройових компаній, так і їх можливості щодо збільшення виробництв.

Отже, місія міністра Белоусова, як вважають фахівці, пов'язана із якомога кращим забезпеченням армії до другої, найбільш ризикованої половини 2024 року: саме із наближенням президентських виборів в США та аж до 20 січня 2025 року, часу інавгурації нового президента США. Багато хто, зокрема і в колах воєнної розвідки України, вказують – є висока ймовірність, що саме означений вище період може наблизити до завершення розгорнутої Путіним війни – в ГУР МОУ вважають, що за певних умов це може статися навесні або в середині 2025 року.

Посилення вторинних санкцій може виявитися дієвим механізмом. Якщо Північну Корею Заходу приборкати Заходу не вдасться, то впливи на Китай та Іран через посилений економічний і технологічний тиск, а також політичне балансування можуть

принести певні результати. Тим більше, такі результати можуть бути ефективними у блокуванні групи «третіх країн» – від Туреччини і Казахстану до Індії та ОАЕ. Зрозуміло, що підходи до розв'язання проблем мають бути індивідуальними та передбачати зустрічні преференції – такі механізми відпрацьовуються і запроваджуються. Вже нинішня активність США, Великої Британії та часом ЄС демонструє можливість утворення дієвих механізмів впливу на чисельних країн-посередниць.

При цьому, щоб ефективно протидіяти російському ракетному та дронному тероризму й сама Україна повинна перетворитися на дієвого й потужного гравця у сфері санкційної політики у світі. Санкції можуть бути дієвими лише за умов тотального контролю. Київ може виступити ініціатором створення міжнародної групи з пошуку компанії-посередників з торгівлі критичними товарами подвійного призначення. Створення міжнародної системи контролю має включати не тільки безпосередньо зброю та її компоненти, але й матеріали, комплектуючі і продукцію електроніки. Результатом може стати відчутне зниження можливостей російської оборонної промисловості.

Завдяки вивченню трофейних зразків зброї РФ та уламків ракет і БАК українські спецслужби сформували список критичних для РФ виробів. Є досвід співпраці в цій площині з урядами низки країн (наприклад, у списку згадувалися чипи й вироби японської фірми Renesas (власник американської IDT), німецької Infineon AG, американських фірм Vicor і AirBorn). Але цього недостатньо. У майбутньому необхідно формувати міжнародну структуру із завданням запобігання потрапляння критичної продукції в РФ. Цілком логічним було б активне залучення до співпраці й уряди та спецслужби країн, компанії яких охоче вдавалися до реекспорту критичних товарів, наприклад, Туреччину, ОАЕ, Індію, Казахстан, Вірменію та інші. *Україна не тільки не може уникати активної діяльності у цій сфері, але й мусить перетворитися на ініціатора запровадження системної роботи з ліквідації та перекриття всіх можливих каналів імпорту РФ електронної елементної бази, а також інших критичних комплектуючих для виробництва озброєнь і військової техніки.*

Контроль продукції через компанії-виробники. Україна може збільшити власну участь у створенні механізмів для контролю безпосередньо виробників окремих компонентів мікроелектроніки. Адже з другої половини 90-х років ХХ століття Держекспортконтроль України (створений завдяки інвестиціям США) має досвід масштабної співпраці з США, включно з контролем за «нематеріалізованими технологіями» (intangible technologies). Враховуючи, що саме Україна є першоджерелом отримання зразків озброєнь РФ, варто брати до уваги, перелік яких компонентів західного виробництва критично впливатиме на виробництва в Росії.

Наприклад, вже відомо, що в разі унеможливлення потрапляння до РФ програмованих вентильних матриць (field-programmable gate array, FPGA), вона не зможе виробляти високоточні крилаті ракети типу X-101/X-555 (а також дрони-кілери типу «Ланцет»), або їх якість впаде до неприпустимого рівня.

Серед іншого, в середині 2023 року стало відомо, що критично важливі компоненти виробляються насамперед п'ятьма американськими компаніями – Analog Devices, Texas Instruments, Microchip Technology, Intel Corporation і Advanced Micro Devices – на них припадає 52% технологічного імпорту, виявленого в російських системах озброєнь. Таким чином, контроль конкретних компаній та відслідковування реекспорту стає одним із найважливіших чинників стримування РФ.

Назріла необхідність включення радикальних механізмів. Наприклад, Світовий конгрес українців наполягає на повному припиненні торгівлі з агресором та відключенні всіх російських банків від SWIFT.

Також необхідно вирішити питання конфіскації російських активів. Фактично це питання зрушилося, й важливо забезпечити неухильність процесу й мінімізувати протидію.

Слідом за алмазами, західні країни мають наважитися на санкції щодо усіх російських кольорових металів, включаючи титан.

Також фахівці наполягають, що російський експорт газу залежить від ЄС і перебудувати його на Китай – це справа багатьох років. Козир для суттєвого скорочення російського видобутку газу, одного з найбільших джерел валюти, перебуває в руках західних країн.

Крім того, все більше фахівців схильні вважати за необхідне введення санкцій та обмежень проти компаній, які не пішли з ринку РФ. Ця позиція спірна, але навіть запровадження дискусії може стати поштовхом для збереження репутації та утримання від збитків деяких крупних гравців бізнесу.

Зменшення оборонного та економічного потенціалу РФ. Прискорення колапсу російської нафтопереробки можливий: для силового впливу з боку безпосередньо України потрібно більше дронів великого радіусу дії. Вже нині понад половина НПЗ Росії знаходяться у радіусі польотів українських безпілотників, і захищені вони не найкращим чином. У 2024 році Україна дронами атакувала півтора десятки НПЗ РФ, більш як половина з них зазнали певних, часом серйозних ушкоджень. При цьому саме ректифікаційні колони є найслабшим місцем нафтопереробних заводів Росії, оскільки мають складне технологічне обладнання. До того ж, ректифікаційні колони практично неможливо фізично захистити від атак – вони є майже ідеальними цілями. Поки

економісти стверджують, що побачити наслідки в торговій статистиці неможливо: в 2023-2024 роках експорт нафтопродуктів РФ тримався на рівні 2,4-3,4 мільйонів барелів на день, і тільки в квітні 2024 року він був трохи меншим (2,3 мільйони барелів). Так само стабільним був експорт сирої нафти – біля 5 мільйонів барелів на день упродовж останніх двох років. Тобто особливого впливу на доходи РФ атаки на НПЗ поки не змогли досягти, однак, окрім психологічного тиску, ці атаки фактично удосконалили та, що найважливіше, «узаконили» у поглядах Заходу на війну, атаки військових та суміжних цілей на території РФ. *У майбутньому це може мати ключове значення – за умов розгортання масштабного ВТС України з країнами Заходу, у першу чергу, з метою розвитку вітчизняної ракетної зброї. Саме ракети потрібні Україні для знищення критичних виробництв ВПК РФ.* При цьому атаки на НПЗ РФ можуть продовжуватися та збільшуватися у масштабах – з часом вони мають стати частиною інтегрованого ракетного та дронного тиску на РФ, її воєнну та суміжну інфраструктуру. Це й буде найпотужнішим впливом на економіку РФ. *Саме прискорення власних масових виробництв балістичних і крилатих ракет, з урахуванням отримання західних компонентів (особливо для балістичних ракет, які впевнено «пробивають» російську ППО-ПРО), може стати передумовою для досягнення Україною вагомих політичних цілей і сприяти припиненню війни на умовах, що максимально враховуватимуть інтереси української нації.*

Технологічне й фінансове стримування шляхом блокування експорту зброї РФ та суміжних критичних товарів. Як відомо, упродовж останніх десяти років російський експорт зброї впав на 53%. Серед іншого, це пов'язано з масштабними втратами на полі бою. Згідно з даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру (SIPRI), російський експорт зброї впав на 53% у період між 2014-2018 і 2019-2023 роками. Через це Росія припинила бути другим світовим експортером озброєнь. *Лише у 2023 році показники були на 52% меншими, ніж у 2022 році.* Так, у 2023 році основні російські види озброєння отримали лише 12 країн, тоді як у 2019 році – 31 країна. Спільна робота України із західними партнерами (через утворення спільних розробок і виробництв вищого технологічного рівня, ніж в РФ), здатне блокувати РФ на її ключових ринках озброєнь. Ще до широкомасштабного вторгнення США за рахунок закону про вторинні санкції за закупівлю озброєнь ворожої країни досягли певних успіхів – на ринках Індонезії, Філіппін та деяких інших країн. На черзі повна диверсифікація Індії, яка до цього на 70% мала озброєння російського походження. Для України участь у цьому процесі має вітальне значення, оскільки це – прямий підрип економіки РФ та забезпечення її довготривалої технологічної деградації. І, зрештою, після повної утилізації на російсько-українській війні радянських озброєнь, мова йде про участь у перерозподілі світового ринку озброєнь, вихід на рівень технологічного відрипу від ворожої Росії. А це означає забезпечення гарантованого виживання й переходу до етапу динамічного розвитку з урахуванням курсу на новітні технології.

© Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння

Автор:

Валентин Бадрак

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера та Міністерства закордонних справ України.

Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння

м. Київ, вул. Межигірська, буд. 19, оф. 3

Е-пошта: cacds.info@gmail.com

<https://cacds.org.ua/>